

HAARLEMSE HELDEN: VAN BINNEN EN VAN BUITEN

OPENINGSTOESPRAAK DOOR PETER VANDERMEERSCH

Frans Hals, De Reiziger, ca. 1650, Frans Hals Museum, Bruikleen particuliere collectie. Foto: René Gerritsen

Frans Hals, Portret van een dame met handschoenen, c. 1645/50, Frans Hals Museum, Particuliere collectie ter ere van Doris Morksy. Foto: Arend Velsink

Haarlem bloeit op uitheemse wortels. Uitgeweken Amsterdammers en migranten uit alle windstreken geven onze stad vandaag een impuls, vluchtelingen uit Antwerpen, Gent, Brugge, Poperinge en Roeselare deden dat aan de vooravond van de Gouden Eeuw nog sterker. Frans Hals was er één van. NRC hoofdredacteur en Vlaming Peter Vandermeersch laat in de openingstoespraak van de tentoonstelling Haarlemse Helden fijnzinnig zien hoe Haarlem van oudsher de vruchten van immigranten plukt.

“Een paar weken geleden kondigde ik aan dat ik in september opstap als hoofdredacteur van de NRC. Ik heb de baan negen jaar lang met ongelofelijk veel passie en plezier gedaan. Maar ik vind dat een hoofdredacteur zijn redactie niet al te lang moet vermoeien met zijn ideeën en ik wil weer dat gaan doen waarvoor ik dertig jaar geleden de journalistiek inging: stukken schrijven. Zoals u misschien wel weet, doe ik dat vanaf dit najaar vanuit Parijs.

Waarom vertel ik dat? Omdat ik bij mijn afscheid een vraag- en antwoordsessie hield op onze site met de lezers van NRC. Een van hen vroeg me welke nieuwsgebeurtenis me de voorbije negen jaar het meest had geraakt. Ik antwoordde dat, als het over een gebeurtenis op zich gaat, ik het meest geraakt was door de moordaanslag op de redactie van Charlie Hebdo. Op een paar uur rijden van Nederland werden, in een poging om het vrije woord te laten verstommen, twaalf collega's op een redactie vermoord.

Maar ik voegde eraan toe dat het debat dat mij, hier in Nederland, die voorbije negen jaar lang het meest heeft geboeid het identiteitsdebat is. De toenmalige prinses Maxima zorgde in 2007 voor enige ophef toen ze vertelde dat ze de afgelopen jaren naar de identiteit van dé Nederlander had gezocht maar die niet had gevonden. ‘Nederland is grote ramen met open gordijnen, maar ook hechten aan privacy’, zei de huidige koningin. ‘Nederland is één koekje bij de koffie, maar ook een enorme gastvrijheid en warmte.’

Sindsdien zijn we in dit land nog meer dan ooit op zoek naar wie en wat we zijn. Na Pim Fortuyn kwamen Geert Wilders en Thierry Baudet met een politieke partij die op identiteit is gestoeld. Aan de andere zijde van het spectrum kwam een partij als Denk die evenzeer van identiteit haar raison d'être maakt.

Identiteit daar ging het ook om in het heftigste, het meest symbolische en misschien ook wel boeiendste debat van de voorbije jaren in dit land: het debat over Zwarte Piet. Ik moest altijd uitleggen in Vlaanderen dat ik het echt meen als ik zeg dat ik dat een ongelofelijk boeiend debat vind. Het gaat namelijk over wie we zijn. Over traditie en moderniteit. Over de Verenigde Naties en blokkeerfriezen. Over recht op vrije meningsuiting en een kinderfeest. Over de toon van het debat zelf. Over het behoud van waarden en het respect voor nieuwkomers.

En dat brengt mij bij Haarlem. Ik ben echt blij en vereerd, lieve Ann, dat ik hier net in deze stad even mag spreken bij de opening van deze tentoonstelling. Want Haarlem is, zoals we weten, de meest Vlaamse stad van Nederland. En nu mag ik, na het doen van een heus inburgeringsexamen, besloten hebben om Nederlander te worden, en straks dus een Nederlands paspoort hebben, maar ik blijf natuurlijk een nepper. Want u hoort het al aan mijn taal, ik ben natuurlijk een Vlaming. Sterker nog, ik ben zoals de directeur van dit museum, een West-Vlaming. Dat zijn, beste inwoners van Haarlem, mensen die in heel Vlaanderen bekend staan om hun harde werken, maar ook omwille van hun koppigheid. Dus wees gewaarschuwd met Ann Demeester als directeur in deze stad.

Maar laat mij toe u hier in Haarlem, even mee te nemen naar het einde van de zestiende eeuw. Naar de periode van Willem van Oranje en de hertog van Alva. Naar de val van Antwerpen in 1585 en de jammerlijke scheiding der Nederlanden. Het is het begin van de onafhankelijkheid van Nederland. Maar het is ook de periode van de verdere bezetting van de Zuidelijke Nederlanden door de Spanjaarden, later de Oostenrijkers en nog later de Fransen. Even zag het ernaar uit dat noord en zuid weer zouden samen komen, Tussen 1815 en 1830 waren wij, Nederland en België, weer één land onder koning Willem de Eerste. Maar met de Belgische Revolutie in

1830 gingen we weer elk onze kant uit. Ik kan dat dan betreuren, maar het is niet anders.

Maar het punt dat ik vanavond wil maken vanavond gaat over dat einde van de zestiende en het begin van de zeventiende eeuw. Net omdat het noorden onafhankelijk werd en in het zuiden de contrareformatie in volle gang was migreerden in die periode duizenden mensen vanuit steden als Brugge, Gent, Antwerpen, Brussel en Leuven naar Holland. De ouders van Joost van den Vondel ontvluchtten Antwerpen in 1582 om via Keulen naar Amsterdam te komen. Franciscus Gomarus, welbekend aan de universiteit van Leiden, kwam uit Brugge. Daniel Heinsius van diezelfde universiteit stamde uit Gent. Willem Usselincx, grondlegger van de West Indische Compagnie, kwam uit Antwerpen. Een meerderheid van de eerste aandeelhouders van de VOC, destijds het grootste handelsbedrijf ter wereld, kwam uit het zuiden. De architect die nog altijd als geen ander zijn stempel drukte op deze stad en onder meer de vleeshal bouwde, Lieven de Key, kwam uit Gent. En de bekendste schilder van Haarlem, Frans Hals, werd in 1582 of '83, enkele jaren voor de val van Antwerpen, in die stad geboren.

De bekende historicus J. Briels maakte er zijn levenswerk van de migratiegolf van de Vlamingen en Brabanders naar het noorden te bestuderen. Hij rekende uit dat op het einde van de zestiende en in het begin van de zeventiende eeuw tussen de zestigduizend en honderdvijftigduizend mensen uit de Zuidelijke Nederlanden hier naartoe kwamen, naar Leiden, Utrecht, Amsterdam en dus Haarlem. In de halve eeuw tussen 1575 en 1625 verdubbelde de omvang van deze stad van ongeveer 20.000 tot 40.000. Rond 1600 hoorde je evenveel Vlaams of Brabants in Haarlem als Hollands. Ongeveer de helft van de bewoners was toen migrant.

Wie waren die mensen? Kunstschilders, laken- en tulpenhandelaars, ambachtslieden, drukkers, intellectuelen, en ga zo maar door. In veel gevallen waren ze wat we nu economische vluchtelingen zouden noemen, op zoek naar een beter leven. Maar in veel gevallen waren het ook wat we nu asielzoekers zouden noemen. Calvinisten, wederdopers, protestanten die in de Spaanse katholieke Zuidelijke Nederland vervolgd en gedood dreigden te worden. Zij kwamen hierheen. Naar deze Republiek. Naar dit graafschap Holland. Naar deze stad Haarlem.

Wat zochten zij en wat vonden zij? Verdraagzaam en tolerantie. Een kans om hun geloof te belijden. Een omgeving waarin er geen censuur was. Een wereld waarin het vrije woord werd beleden. Een stad waar zij zich economisch konden omplooien, sociaal konden ontwikkelen en cultureel konden verrijken. Een betere toekomst voor hun kinderen.

Is dat alles zonder slag of stoot gegaan? Verre van. Er waren spanningen tussen oud- en nieuwkomers. Er waren conflicten. Er was jaloezie en discriminatie. Er waren halve en hele mislukkingen.

Het Haarlemse regentenpatriciaat weerde uit conservatisme, egoïsme en vreemdelingenhaat Zuid-Nederlanders officieel uit alle stadsambten, zo schreef kunsthistoricus Pieter Biesboer in een boek over Vlamingen in Haarlem. Er waren maar weinig huwelijken tussen Noord- en Zuid-Nederlanders, stelde hij vast. Er waren beperkingen aan het vrije woord en de godsdienstbeleving zoals mensen als Hugo de Groot, Spinoza en vele anderen mochten ervaren.

Neen het was verre van een perfect plaatje.

Maar de grote lijn van het verhaal was de volgende: de nieuwkomers uit het zuiden hielpen hier in het noorden, in dit graafschap, in deze stad de Gouden Eeuw scheppen.

Tussen haakjes: toen ik vorig jaar mijn inburgeringsexamen deed om de Nederlandse nationaliteit te kunnen bekomen, was een van de vragen in het examen of de zeventiende eeuw de bronzen, gouden of diamanten eeuw van Nederland was. Een mens vraagt zich af of dat kennis is die een asielzoeker uit pakweg Afghanistan zou moeten hebben. Het zou eigenlijk veel nuttiger zijn om kandidaat-Nederlanders naar Haarlem te halen voor een cursus Gouden Eeuw.

Maar is het niet ironisch of eigenlijk ook wel prachtig dat de Syrische asielzoeker anno 2019 gevraagd wordt naar de gouden eeuw die de zeventiende-eeuwse Vlaamse asielzoeker heeft helpen maken?

Om maar te zeggen: wat we nu als vanzelfsprekend 'Nederlands' beschouwen (de Gouden Eeuw), waar we nu zo trots op zijn (de schilderijen van Frans Hals of die prachtige Vleeshal van Lieven de Key), dat was het werk van de asielzoekers van het begin van de zeventiende eeuw. En eigenlijk staan de meesten van

ons daar niet meer bij stil. Of willen we er misschien niet bij stil staan?

Er is voor mij dan ook geen symbolischer plek dan deze stad en dit museum. De plek waar zuid en noord samenkomen. De plek waar verleden en heden met elkaar in dialoog gaan. De plek waar autochtonen en allochtonen elkaar (met de daarbij horende spanningen en fricties) hebben gevonden. De plek waar Haarlemse helden andere meesters ontmoeten. De plek waar een museum in bloei staat."